

ДАНИЕЛ ВЪЛЧЕВ, аспирант

НАРОДЕН СУВЕРЕНИТЕТ И ПОЛИТИЧЕСКИ ОРГАНИЗАЦИИ В ОБЩЕСТВОТО

I. 1. Обръщането с лице към общочовешките интелектуални и нравствени ценности, създадени в предходни исторически епохи, се проявява като същностна черта на преустройството в света на социализма. Такава непреходна ценност представлява и концепцията за народния суверенитет, която повече от двеста години запазва своите общочовешки патос и съдържание.

Въпреки че народният суверенитет се сочи като едно от основните начала при изграждането и функционирането на политическата система на социалистическото общество,¹ следва да признаем, че в марксистката политико-правна наука практически липсва сериозен опит за анализ на тази проблематика. В условията на административно-командната система тоталните идеологизация и централизация на обществените науки доведоха до изгубване на верния критерий за разграничаване на желаното от действителното. В съществуващите разработки идеята за народния суверенитет се свежда до една елементаризирана схема:² властта произтича от народа и му принадлежи; и тъй като той не може да стои постоянно събран на едно място, за да взема решения, избира свои представители, организирани в събрание, което е изразител на волята и суверенитета на народа. Тази опростена картина на социална идилия до голяма степен прикрива достъпа до сложния и богат комплекс от въпроси, които учението за народния суверенитет поставя.

Настоящата разработка има за предмет само един от многобройните аспекти на това учение, а именно взаимовръзката между народния суверенитет като идея и политическа практика, от една страна, и създаването и функционирането на

политическите организации в обществото, от друга. Схващанията, които ще бъдат изложени, нямат претенции за безспорност и изчерпателност. Те са само един опит да се очертаят богатството и сложността на проблематиката, свързана с народния суверенитет, и да се предложи подход, способстващ за преодоляване на склонността към нагаждане на тази непреходна идея към капризите на политическата конюнктура.

2. Идеята за народовластие не е откритие на новото време. Тя не е чужда още на древните политически мислители.³ Елементи на народовластие бихме могли да потърсим и в древните демократични общества. Тази идея, получила различна форма, изпълнена с различно социално съдържание, е намерила проявление във всички периоди на човешката история. Почти толкова стара е идеята за суверенитета.⁴ Не е трудно да се открие, че в държавноорганизираното общество съществува една върховна воля, подчиняваща всички и неподвластна никому. Големият въпрос, който е вълнувал политическите мислители от различни времена, е въпросът за нейния легитимен носител. Свързването на народовластие със суверенитета, обявяването на общата воля на членовете на обществото за единствен източник на власт — това е новото, което превръща концепцията на Русо в самостоятелна идейна ценност.

Учението за народния суверенитет не би могло да бъде правилно разбрано, откъснато от две други политико-правни конструкции — естествените права и обществения договор. Днес в процеса на цялостно преосмисляне на концепцията ни за съвременното държавноорганизирано общество следва да признаем, че ако в генетичен план тези две конструкции са несъстоятелни, то в аксиологичен аспект тяхното значение е несъмнено. Необходимостта да се подчертае връзката между народен суверенитет, естествени права и обществен договор се поражда преди всичко от факта, че идеята за народния суверенитет загубва истинския си смисъл, ако държавата се схваща единствено като механизъм за класово господство, а правото — като въздигната в закон воля на господстващата

класа. Добросъвестният анализ на проблематиката, свързана с народния суверенитет, предполага разглеждането на държавата и правото преди всичко като общосоциални ценности.

3. Концепцията за народния суверенитет е резултат от дълго и противоречиво развитие на политико-правната мисъл. Завършен израз тя получава в произведенията на идеолозите на борещата се за политическа власт буржоазна класа и преди всичко в „Обществения договор“ на Русо. В социално-икономически план учението за народния суверенитет отразява относителното еманципиране на индивида от държавата като резултат от преминаването от лична към вещна зависимост в процеса на производството.⁵

В разсъжденията на Русо за народния суверенитет се открояват два центъра на теоретично търсене. Първият обединява обосноваването на идеята за суверенните права на народа, върховенството на общата воля и неизменното и съответствие с обществения интерес. Вторият концентрира усилията за намиране на адекватни политически и правни механизми, осигуряващи господството на общата воля, респективно на обществения интерес.

Русо счита, че „суверенитетът не е нищо друго освен упражняване на общата воля“ на всички членове на обществото.⁶ Общата воля не е механичен сбор от индивидуални воли. При формирането ѝ индивидът участва не ръководен от егоистичния си инстинкт, а от своята социална същност.⁷ Подчинявайки се на общата воля, личността постига истинската си свобода в рамките на обществото. Общата воля винаги е насочена по посока на обществения интерес, без да е необходимо някой да я направлява — „с факта, че съществува, суверенът винаги е това, което трябва да бъде“.⁸ Общественият интерес е точката на съгласуване на частните интереси; общото в различните частни интереси образува социалната връзка, без която не може да има общество.

Според женевския гражданин суверенитетът притежава няколко основни качества.⁹ Той е неделим, което означава, че общата воля може да бъде формирана единствено от всички

членове на обществото. „За да бъде волята обща, пише Русо, не винаги е необходимо тя да бъде единодушна, но всички гласове трябва да влизат в сметката ѝ.“¹⁰ Русо разглежда народния суверенитет и като неотчуждаем. Той изключва възможността общата воля да се подчинява на нечия частна воля, защото „ако народът просто обещае да се подчинява, с този акт той се разпада, губи качеството си на народ“.¹¹

Освен посочените две безспорни качества на народния суверенитет Русо разкрива и друго негово иманентно свойство — недеlegerуемост. Повечето автори са склонни да разглеждат невъзможността на суверенитета да се делегира като израз на неотчуждаемостта му. Уместно би било да се помисли върху съотношението между понятията не-отчуждаемост и недеlegerуемост в контекста на Русо. Отчуждаването на суверенитета се изразява в признаване на върховенството на нечия частна (еднолична или корпоративна) воля над общата. Делегирането на суверенитета означава обявяването на ограничен кръг лица за компетентни да говорят от името на суверена.

Извеждането на недеlegerуемостта на народния суверенитет поражда необходимостта от нов подход в търсенето на механизми за осигуряване господството на общата воля. Неделеgerуемостта в практически план означава, че нито един държавен орган (в това число и най-демократично формираните върховни представителни събрания) не е и не би могъл да бъде изразител на обща воля и народен суверенитет.

Формите на пряка демокрация, към които женевският гражданин изпитва подчертана симпатия, също не решават въпроса за намиране на адекватни механизми за осигуряване господството на общата воля. В съвременното общество пряката демокрация показва най-малко три групи неудобства — невъзможност за постоянно използване; скъпа реализация и главното, от гледна точка на нашето изследване — пряката демокрация позволява формиране на обща воля само по предварително зададен въпрос. Общата воля участва не в процеса на изработване на политическото решение, а при

приемането на вече готов проект. Нейните възможности са сведени до приемане или отхвърляне на предложеното решение.¹²

В естествения ход на разсъжденията закономерно се налага въпросът — реално постижимо ли е създаването на надеждни механизми за формиране и отчитане на обща воля в съвременното общество.¹³ Положителен отговор на този въпрос можем да търсим само ако разглеждаме понятието „обща воля“ като социологична абстракция. Това е волята, която би била формирана, ако всички членове на обществото се събират на едно място и неограничено време съгласуват своите воли. Тъй като общата воля винаги е ориентирана по посока на обществения интерес, то резултат, близък до посочения, би могъл да бъде получен чрез цялостна система от социални канали за отчитане на интересите на отделните социални слоеве и групи, функционираща в условията на развити политически отношения. Пряката и представителната демокрация са само компоненти (макар и основни) на тази система.

Такова разбиране на проблема е оправдано и от гледна точка на възможностите на отделния индивид за участие в решаването на общите работи на обществото. Няма съмнение, че това участие не се свежда само до упражняване на изборителното право, а обхваща (като минимум) и другите основни политически права — правото на мнение и правото на организация. В политическата и правната теория основателно се поставя под съмнение приоритетът на изборителното право в системата от политически права и свободи на гражданина. Някои автори привеждат солидни аргументи в защита на тезата, че правото на организация стои на върха на пирамидата от политически права и свободи, чрез реализацията на които гражданите участвуват в политическия процес.¹⁴

От изложените дотук разсъждения се налага изводът, че превръщането на народния суверенитет в реално работещ принцип на политическата система на съвременното общество е невъзможно без цялостна система от механизми за отчитане и съобразяване на политическото ръководство на обществото с

интересите на отделните социални слоеве и групи, а оттам и с обществения интерес. Един от основните компоненти на тази сложна динамична система са политическите организации.

II. 1. Изясняването на понятието „политическа организация“ до голяма степен зависи от смисъла, който влагаме в категорията „политика“. В марксистката обществена наука преобладава склонността съдържанието на категорията „политика“ да се търси па плоскостта на отношенията между социални общности по повод па властта.¹⁵ Изхождайки от такова схващане, политическите организации се разкриват като недържавни институции за политическо представителство, изразяващи интересите на различни социални групи по повод на държавната власт.¹⁶ Трудността да се намери по-конкретно определение на понятието „политическа организация“ е последица от обективната сложност на явлението и подвижността на неговите характеристики. Тази подвижност се обуславя от социално-политическите условия, в които явлението съществува и преди всичко от политизацията и деполитизацията на обществения живот. Диалектическият подход към обществените явления ни помага да обявим за ирелевантни за политическия характер на организацията белези като степен на институционализация, формално поставяне на политически цели и задачи, официален статут по действащото позитивно право.

2. Романтичната склонност на редица политически мислители от различни исторически епохи да разглеждат обществото като хармоничен и безпротиворечив организъм дълго време поражда недоверие към всяка недържавна форма на политическа организираност. Самият Русо гледа на този вид организации без особена симпатия. Той счита, че „за да имаме действителен израз на общата воля, много важно е в Държавата да няма частични съдружия и всеки гражданин да изразява само собственото си мнение“.¹⁷ При внимателен прочит на „Общественият договор“ не може да не забележим, че това, което особено тревожи Русо, е не наличието на частични съдружия изобщо, а възможността едно от тях да „надделее пад

всички останали“, защото „тогава вече няма обща воля и мнението, което надделява, е само частно мнение.“¹⁸ Според женевия гражданин, ако има частични сдружения, техният брой трябва да се умножи и неравенството помежду им да се предотврати“.¹⁹ Следователно Русо счита, че народният суверенитет е осъществим или при отсъствие на политически организации в обществото (което е най-добре), или (използувайки арсенала на модерната политическа лексика) в условията на свободен институционализиран политически плурализъм.

Отдавна е известно, че политиката има своя обективна логика, независимо от предначертанията на едни или други лица или партии.²⁰ В този смисъл следва да признаем, че в развитото държавно организирано общество, почиващо върху стоковото производство, политическото многообразие е неоспорим факт. То е закономерно следствие от съществуващото многообразие в материалните условия на живот, формиращи пъстри и противоречиви интереси у отделните социални слоеве и групи.²¹ Дали това политическо многообразие, получило някаква степен на официална институционализация, и доколко политическите организации могат да оказват реално въздействие върху осъществяването на държавната власт, зависи преди всичко от достигнатото ниво в развитието на политическата система на обществото.

3. Мястото на политическите организации в системата от механизми за осигуряване на господството на обществения интерес при решаване на общите работи би могло да се търси най-малко в две насоки — като форма на политическо представителство и като част от системата за обществен контрол върху дейността на държавните институции.

Политическите организации са призната форма на политическо представителство. От гледна точка на нашето изследване е от значение да подчертаем ролята им при свеждането на множеството индивидуални интереси до един корпоративен интерес, общ по отношение на социалните групи, в лицето на които организацията има своята обществена опора.

Особено голямо е значението на политическите организации за охрана на специфичните интереси на малобройните социални общности, тъй като чрез участието си в политическа организация гражданите по правило усилват влиянието си върху политическия процес. Фиксираният в политическата платформа корпоративен интерес не е проста сума от индивидуалните интереси на членовете ѝ. Не бива да се подценява обратното влияние, което платформата оказва върху възгледите на отделния индивид. То е особено силно при организации, които имат характер на масови политически партии с избистрен социален облик, развита организационна структура и дисциплина.

Ролята на политическите организации като компонент от механизма за обществен контрол върху политическото ръководство на обществото зависи до голяма степен от актуалните им взаимоотношения с държавните институции. При организациите, които пряко или косвено участват в осъществяването на държавната власт, тази роля се изчерпва с контрола, който организацията като цяло осъществява върху своите представители в държавните институции, за съобразност на дейността им с корпоративния интерес. В този случай контролът не излиза извън рамките на организацията и засяга интересите на цялото общество само доколкото представлява препятствие пред волунтаризма на отделния държавен функционер.

Значително по-широки са контролните функции на политическите организации, които не участват в осъществяването на държавната власт. От една страна, те създават атмосфера на гласност и критичност към официалната политическа линия и така способствуват за контролиране на общото състояние на законността. От друга, те разработват цялостни алтернативни платформи и алтернативни решения по отделни въпроси, като откриват възможност за преценка и избор на политически пасивния индивид. Тази дейност е от особено значение за социалните групи и отделните граждани, които нямат възможност да обхванат цялата дълбочина и многообразие

на политическата реалност и поради това проявяват склонност към политическа инертност.

4. Така както правото на организация придобива чисто декларативен характер, ако не е част от развита система от политически права и свободи на личността, така и политическите организации не могат успешно да изпълняват своите социални функции, ако не съществуват в условията на развита и демократична политическа система. Тяхната пълноценна дейност е немислима без наличието на възможности за въздействие върху държавната власт — развити форми на пряка и представителна демокрация, реален достъп до средствата за масова информация, свободно осъществяване на масови политически прояви. В този смисъл наличието на институционализиран политически плурализъм в обществото не е достатъчно условие, за да обявим народния суверенитет за работещ принцип. Политическите организации са само един от многобройните взаимозависими социални механизми, призвани да осигурят господството на обществения интерес в съвременното общество.

III. В заключение следва да отбележим, че учението за народния суверенитет е крупно постижение на политико-правната мисъл. Изследването на неговите актуални измерения е дълг на съвременната марксистка наука.

1. Политическая система развитого социалистического общества. М., 1984, ред. А. Васильев, с. 49—50; Безуглов, А. Суверенитет советского народа. М., 1975, с. 188; Чл. 5 от Конституцията на НРБ сочи народния суверенитет ма първо място сред принципите на политическата система на нашето общество.
2. *Безуглов, А.* Цит. съч., *Дорогин, В.* Суверенитет в советском государственном праве. М., 1948; *Шевцов, В.* Государственный суверенитет. М., 1979; *Григоря, Л.* Народовластие в СССР. М., 1972; *Фарбер, И.* Народный суверенитет в Советском государстве, сб. „50 лет Советского союзного государства“. Сар., 1973; *Трайнин, И.* Вопрос суверенитета в Советском союзном государстве в сб. „Советское социалистическое государство“. М., 1948.
3. История политических и правовых учений. М., 1988, с. 52 и сл.
4. Пак там, с. 189.
5. Виж *Стошов, Я.* Правата на личността и правовата държава. — Сп. Държава и право, кн. 6/1989, с. 18.
6. *Русо, Ж.* - Ж. Избрани съчинения, т. I. С., 1988, с.100.
7. Виж *Chevallier, J.-J.* Le grandes oeuvres politiques. Paris, 1962, p. 146—147. Сп. Държава и право, кн. 4/1990

8. *Русо.* Цит. съч., с. 94.
9. Различните автори не са единни относно броя им. В съветската литература те се свеждат до две — неделимост и неотчуждаемост. Вж. история политических и правових учений. М., 1988, с. 275; Френските изследователи обикновено прибавят и невъзможността на общата воля да греши — вж. *Dufoux, C. J.-J. Rousseau, un ideal non particulierelement revolutionnaire.* Revue oolitique et parlementaire, N 941/1989, p. 76.
Нерядко се акцентира и върху още едно качество на народния суверенитет абсолютност — вж. *Touchako, J.* Histoire des idees politiques, t. II, du XVIII s a nos jours, p. 425—426.
10. *Русо.* Цит. съч., с. 101.
11. *Русо.* Цит. съч., с. 100
12. В исторически план не липсват опити за съчетаване на развити форми на пряка и представителна демокрация. Типичен пример в това отношение е Якобинската конституция от 1793 г. Тези опити показват, че подобно съчетаване е по-скоро сбор от неудобствата на двата вида демокрация, отколкото от предимствата им.
13. В съвременната немарксистка политическа и юридическа наука някои автори поставят под съмнение не само възможността да се формира обща воля, но и наличието на реално съдържание в понятието „суверенитет“. По-подробно виж *Gubertafond, B.* Souverainetes en crise?, Revue du droit public, NJ 5/1989, p. 1285—1288.
14. *Танчев, Е.* Политическите права на гражданите в конституционализма на САЩ. С., 1С 89, с. 210-215, 223-226.
15. В този смисъл виж *Бурлацкий, Ф., Галкин, А.* Социология, политика, международные отношения. М., 1974, с. 15.
16. *Танчев, Е.* Цит. съч., с. 223.
17. *Русо.* Цит. съч., с. 104. 18.
18. Пак там, с. 103—104.
19. Пак там, с. 104.
20. *Ленин, В.* Събрани съчинения, т. XIV, с. 178.
21. За социалната структура на съвременното социалистическо общество виж *Тилкиджиев, Н.* Социалните групи. С., 1989, с. 168—175, 200—220.